

עזה אל - חסן, רמאללה
דינה ראזל, רמאללה
פאתן פוזי נאסטאס, בית לחם
ג'ומאנה אמיל עבוד, שפרעם
נדאא חורי, פסוטה
נואל ג'בור, נצרת
רנה בשארה, תרשיחא
סוהיר איסמעיל, דהיישה

פלסטיני(ה)

אמנות נשים מפלסטין

נצרת, רמאללה, בית לחם, פסוטה, שפרעם, תרשיחא, דהיישה, ישובים משני עברי הקו הירוק במרחב גיאוגרפי- תרבותי- פוליטי הנקרא פלסטין. שמונה נשים יוצרות, נשים פלסטיניות, נקודה. לא ערביות ישראליות, לא ערביות עם תעודת זהות ישראלית, לא פליטות, לא מהגרות, לא גולות, לא בנות מיעוטים, לא ערביות '48, לא חוזרות הסכמי אוסלו, לא תושבות שטח- A או שטח- B.

הן מציגות בתל-אביב בגלריה ישראלית עבודות אמנות פלסטיניות: מיצב, פיסול, שירה, קולנוע דוקומנטרי, צילום, טקסטים בשפה ערבית. בראש ובראשונה זוהי שיחה פנימית בין נשים יוצרות, שהיא חלק מדיון פנים- פלסטיני רחב יותר על זהות, תרבות ואמנות פלסטינית. דיון בשפה הערבית על התרבות הערבית, דיון הנוצר עמוק בפנים ומפעפע בנקודת רתיחה של מצב מצוקה אישי ופוליטי כאחד.

הדיון מתווך, מתורגם לעברית ואנגלית. מתווך על ידי אוצרת ישראלית-יהודיה שלא יכולה להסוות את עמדת הכוח המאתרת/ מארגנת/ מממנת את התערוכה. נסיבות ההזמנה מקפלות בתוכן את יחסי הכובש - נכבש, את המבט על "האחר" ואת ניכוסו, את אי היכולת שלי לקיים נקודת אפס דמיונית בה אני מגיעה טבולה-רסה, ללא חטא, למפגש עם נשים יוצרות פלסטיניות.

מבחינתי חלל התצוגה הוא חלל פלסטיני בהגדרה. טריטוריה פלסטינית לזמן מוגבל, מובלעת זמנית של מספר שבועות, המוגנת על ידי חוקיה הבלתי כתובים של האמנות החזותית. חוקים המאפשרים לדבר עצמו להתקיים מעצם החשיפה לאור, מעצם נקודת המבט, מעצם הרצון לראות.

עבורי, וגם עבור האמניות, זו התוודעות לנשים פלסטיניות יוצרות. חלקן נפגשות בתערוכה זו לראשונה. בהיעדר מרחב משותף בו הן יכולות לתת ייצוג וביטוי למשותף ולשונה ביצירתן, ניחוות התרבות הפלסטינית - העומדת בבסיס היצירה האישית של כל אחת מהן - בנפרד.

הכיבוש הישראלי, התרבותי והממשי, משני עברי הקו הירוק מנסה למחוק, לנקות, להוציא כל סממן אפשרי של תרבות חזותית פלסטינית במרחב הציבורי בו הן יוצרות. פרקטיקה של ניתוק, מניעת קשר, היתרי כניסה-יציאה, מחסומים, חוסר הנגישות הפיזית, כל אלה מקשים על יצירת מרחב תרבותי בו הן יכולות להיפגש. מצב נתון שאינו מאפשר דיון פנימי, יצירה של שיח, או בניית רשת של הקשרים. ברשות הפלסטינית ישנם מספר חללי תצוגה, אך הן מציגות בעיקר בחו"ל. נפגשות במובלעות אלטרנטיביות בהן הן יכולות לקיים דיון פלסטיני פנימי המנותק ממגבלותיו הגיאוגרפיות.

בינואר 1999 תוצג התערוכה באל ו'סיטי, מרכז לאמנות במזרח ירושלים, אולם אין בעובדה זו בכדי להעיד על נורמליזציה או הדדיות. זה אינו פרוייקט של שיתוף פעולה. האמניות הפלסטיניות מסתייגות מסמנטיקה שתאפשר למערכת הפוליטית הישראלית לנכס אירועים תרבותיים ולהראות שתהליך השלום עוד קיים, זאת בניגוד גמור לקיפאון המדיני ולמצב האישי והפוליטי הקשה הקיים בשטח.

*

שם התערוכה: "פלסטיני(ה)", מתאר מרחב גיאוגרפי-תרבותי המקבל הטיה דקדוקית - נקבית, בדקדוק הערבי והעברי כאחד. זוהי נקודת מבט נשית. שפה נשית, סגורה בסוגריים. ה-ה הנשית מופיעה בסוף המילה. התוכן כבר הוגדר, סומן, ונקבע מראש. ההטיה יוצרת תהייה רטרואספקטיבית, קריאה בדיעבד של הנוסחה X (ה). ניסיון להגדיר מחדש את המונח בקריאה לאחור, ניסיון להעניק לו משמעות אחרת המכילה בתוכה גם את הסובייקט והקול הנשי.

לסמנטיקה יש תפקיד מרכזי במציאות של הכיבוש הישראלי, ע"ע: מגזר ערבי, קו ירוק, טלטולים, לחץ פיזי מתון, פצצה מתקתקת, מנוע ביטחוני, נורמליזציה, סגר הרמטי, סגר פנימי, סגרי מנע, עצירים מנהליים, רוח ההסכם, שטחים מוחזקים, שיתוף פעולה ועוד.

שם התערוכה: "פלסטיני(ה)", מסמן אפשרות/רצון לראות בשדה השפה לא רק מקום של כיבוש אלא גם מקום של פירוק ובניה מחדש. במקום חוסר אונים מוחלט ביכולת לשנות את המציאות היומיומית, מאפשרת השפה לכוון מציאות אחרת, המאפשרת להמשיך לפעול.

*

זהו אוסף עבודות של אמניות נשים שבמרביתן נעדר הגוף הנשי, החשוף, המתענג, המיני. בעבודות בהן הוא נמצא, הוא בבחינת נוכח- נפקד. נמצא שם מעצם נקודת המבט המצביעה על היעדרו: הוא מוחבא בקופסאות הצצה (ג'ומאנה אמיל עבוד), מסורטט בשירה (נדדא חורי).

נקודת המבט היא מהגוף החוצה, למרחב הפרטי והציבורי בו לגוף האשה יש תפקיד. הגוף, כשדה פעולה פוליטי, נושא עימו את אותות המאבק לחופש, והופך סמל המייצג את הזהות הפלסטינית ואת אדמת המולדת.

המרחב הציבורי, בין אם הוא נוף עירוני, כפר פלסטיני או התנחלות יהודית, מופיע במרכז גוף העבודות. בצורה גלויה או מרומזת הוא מאופיין שוב ושוב כפלסטיני. המצלמה הדוקומנטרית מתעדת ומנכסת אותו, נותנת "זמן מסך" לטוענים לבעלות עליו.

ניכוס המרחב ואפיונו כפלסטיני נע בין עמדה אקטיבית הרואה בו מקום של פרוק ובניה מחדש (נואל ג'בור בעבודת הצילום של קיר בלוקים עם הגרפיטי שבנתה בחדרה), לבין עמדה סוריאליסטית-חלומית הרואה בו מקום לגעגוע וזיכרון (ציורי נוף של קברי שיך, גומאנה אמיל עבוד), ועד עמדה מסורתית הרואה בו מרחב פלסטיני-כפרי ציורי פולקלוריסטי (דינה ראזל בעבודת קרמיקה של כפר פלסטיני).

נושא נוסף המופיע בעבודות הוא הסיפור היסטורי. הזיכרון קולקטיבי של העם הפלסטיני. הן בסרטים הדוקומנטריים (עזה אל חסן, סוהיר איסמעיל), הן בספר הזכויות (רנה בשארה), והן ביומן המחסום (פאתן פוזי נאסטאס) ישנו ניסיון להפקיע את עמדת המספר ההיסטורי. לחלץ את ההיסטוריה מפי דובריה המסורתיים, הגברים. לפרק את הנרטיב הלאומי - גברי כדי לאפשר לנקודת המבט הנשית ולסובייקט הנשי להתקיים ולהיכלל בתוכו. כל זאת, במקביל להבניה של סיפור המסגרת: הסיפור ההיסטורי, הזיכרון הקולקטיבי של העם הפלסטיני.

*

גוף האשה, המרחב ציבורי, הסיפור ההיסטורי, הזיכרון הקולקטיבי – כל אלה מוגדרים ומסומנים בעבודות שוב ושוב כפלסטינים. פעולת הגדרה עצמית שמעבר לפוליטי יש בה את האישי, את המחפש נקודת משען, בית.

מתוך העבודות עולה המתח בין סדרת שאלות העומדות במרכז הדיון הנשי-פמיניסטי (שאלות של ג'נדר, מיניות, שאלת הגוף, מעמד האשה, שחרור האשה, שפה נשית, יצירה נשית) לבין שאלת מפתח אחת: שאלת הלאום הפלסטיני.

האם במצב של כיבוש רוחני-תרבותי-פיזי יכולה אשה להתפנות לעצמה, לגופה, ולמיניותה. באיזה אופן יכולה אשה לכוון את עצמה כסובייקט נשי בתוך מערכת שמנכסת אותה למאבק גדול יותר: המאבק על החופש.

טל בן צבי, תל אביב.

1998 עמי שטייניץ - אמנות עכשווית, תל אביב
1999 אלואסיטי מרכז לאמנות, מזרח ירושלים